

Likvideringar: «Rett til å drepe?»

MAGNE SKODVIN

Enda en kronikk etter debatten om likvidasjoner under krigen. Magne Skodvin, vår fremste ekspert på okkupasjonstidens historie, kommenterer spørsmålet om ikke likvidasjonene var folkerettsstridige. Nazilederne avviste alt snakk om folkerett, de innførte de regler som passet dem. Skulle de ha «rett» til det – og de undertrykte ikke ha vern av folkeretten?

Rett til å drepe? Denne underlege formuleringa gjekk i si tid kloden rundt som blikkfangar for fantom-agent-parodien James Bond, men har nå fått eit liv etter Hollywood, i ein så alvorleg samanheng at det innbyr til ettertanke.

Mange vil finne det meir naturleg å hevde at *ingen* har «rett» til å drepe.

Men ved dette melder det seg straks ein annan tanke: Ingen har plikt til å seig drepe, utan i det minste å ta til motmæle – eller yte motstand.

Det er to gode grunn tankar,

kvar for seg. Det etiske problemet reiser seg når dei kjem i strid med ein annan. Det hender ofte under krig, og det hender temmeleg ofte i okkupasjonstida her i landet. Det førde mellom anna til likvidasjonar.

Så blir spørsmålet reist: Var det ikkje folkerettsstridig når motstandsfolk kunne gå til så alvorlege tiltak som likvidasjon?

Så lenge det ennå ikkje har lukkats å avskaffa krig som konfliktløysingsmiddel, ville det vera eit stort framsteg om det kunne stillast opp presise folkerettsreglar, også for okkuperte område – vel å merka dersom dei vart respekterte, og det av begge partar, okkupant og okkupert.

Dersom nokon skulle leve i den tru at okkupasjonsmakta hadde folkeretten som rettesnor her i landet, og at våpenville motstandsfolk derimot sette seg ut over slike rettslege normer, då har dei den tids klåre kjensgjerningar på skremmande lang avstand. Før året 1940 var ute, hadde okkupanten gjort det heilt tydeleg at folkerett ikkje skulle gjelde i det norske okkuperte området.

Den fjerde Haagkonvensjon hand-

lar om «landkriens lover og sedvaner». Den har ei særskilt avdeling om okkuperte område. Der heter det, i artikkel 43:

«Når den lovmessige magt faktisk er gaat over til okkupanten, skal denne ta enhver forholdsregel, som beror på ham, for saavidt mullig at gjenopprette og sikre den offentlige orden og det offentlige liv; okkupanten skal herunder respektere de love, som gjælder i landet, medmindre det foreligger absolute hindringer derfor.» (Her sitert etter Overenskomsten vedrørende krigens rett, utgitt av Utanriksdepartementet 1961).

Dette vart ofte sitert, og i mange samanhengar, sommaren 1940. Men dei grunnleggjande spørsmål melde seg med full kraft då den nasjonalsosialistiske nyordninga, med politisk einsetring, vart sett i system utover hausten.

Mellom anna fekk skolefolk pålegg om å undervise i «kristendom og nasjonalsosialisme» og gå aktivt inn for «den nye tid». Dette greidde dei å forhåla og forhindra. Det store oppgjeret kom då «førerprinsippet» skulle avløysa demokratiske val, slik at folkevalde tillitsmenn kunne avsetjast, og nye utnemnast etter politisk vurdering. Mellom disse var til dømes lagrettemenn og domsmenn.

«Dermed,» skreiv Høgsterett til den kommissariske justisstatsråd, hadde hans departement «adgang til å gripe inn i sammensetning av domstolene på en måte som er i åpenbar strid med de prinsipper vår

domstolsordning er bygd på.» Domstolane var ikkje lenger uavhengige, men under politisk styring.

Denne forordninga, meinte Høgsterett, låg utanfor dei grensene som var fastsette i 4. Haagkonvensjon. Kommissarisk statsråd Riisnæs var og i gang med å førebu utskifting av høgsterettsdommarar. Då nedla dei sine embete i protest.

I denne samanhengen kom så

Reichskommissaren med sitt klåre maktspråk, her sitert i den norske versjonen:

«Det kan ikke høre med til Høyesteretts beføyelser å ta standpunkt til gyldigheten av rettsforskrifter som er utstedt av meg etterat den øverste regeringsmyndighet er gått over på meg. Dette gjelder like meget for de rettsforskrifter jeg selv har utstedt, som for de forordninger som på grunnlag av min forordning av 28. september blir utstedet av de kom-

» Før året 1940 var ute, hadde okkupanten gjort det heilt tydeleg at folkerett ikkje skulle gjelde i det norske området »

VÅPENVILLE MOTSTANDSFOLK? Om noen tror at de brøt med folkeretten, mens okkupasjonsmakta hadde folkeretten som rettesnor, da har de kjensgjerningene på lang avstand, skriver Magne Skodvin.

missariske statsråder. Disse forskrifters gyldighet kan ikke dras i tvil av Høyesterett eller av noen annen norsk domstol, for det tilkommer utelukkende meg å avgjøre hvilke forholdsregler der er hensiktsmessige for å fremme den offentlige orden og det offentlige liv i Norge.»

Dette betyr i klårt språk: Kom ikkje her og snakk om folkerett! Okkupanten godtek ingen slike

avgrensingar, han tek «de forholdsregler der er hensiktsmessige». På denne måten vart det okkuperte norske området regert, lenge før ordet likvidasjon hadde fått det spesielle

Innhaldstillegg som no fyller avisspaltenne.

Den tyskenlege folkerettslærde dr. Herman Harris Aal, som på den tid stod Quisling nær, var minst like klar. Han levte (5.1.1941), «i henhold til Justisdepartementets anmodning» det han kalla «en liten utred-

ning av hovedpunktene» i denne saka. Der drøfta han mellom anna spørsmålet: «Hvem bestemmer rettsordningen i et besiret krigførende land?» og svarar samanfattande:

«Det er aner-

kjent statsrett, at en stats rettsorden beror på hvilken makt der står bakt den. Svikter dens makt, faller også rettsordningen. Er der strid mellem flere retninger, blir den retning å regne for den gyldige som har størst makt. Det spørres her ikke etter rettferdighet . . .»

«I en okkupert stat er det okkupanten som representerer den høieste makt for den rettsorden som han vil ha. Om okkupanten bryter sine forpliktelser f.eks. etter den nevnte traktats §43, ophører det desuaktet ikke å være bindende rett for det okkuperte land hva han bestemmer . . .»

«§43 setter den begrensning i okkupantens rett, at de forandringer som han kan gjøre, må være «nødvendige». (Norsk oversettelse har «abso-

lutt» og «tvingende».) Men det er ikkje noe okkupantens domstoler, det er okkupanten selv som avgjør hvorvidt

nødvendigheten er tilstede. Det er heller ikkje så, at bare militære hensyn kan skape slik nødvendighet. Okkupanten bedømmer fritt hvilke hensyn han finner

tvingende nødvendige – derunder f.eks. fremfor alt politiske.»

Med andre ord: Vel er det så at folkeretten har formulert grenser for okkupantens rett – men det spelar ingen rolle, for okkupanten har den sterkeste makt, og kan difor gjera som han vil.

Men då likvidasjonane kom, var det då folkerettsstridige? Ja, dersom ein meiner å kunne hevde at den undertrykte ikkje skal ha vern av folkeretten, men undertrykkjaren skal ha «rett» til å handle «hensiktsmessig», utan folkerettslege bindingar.

Det er eit vanskeleg standpunkt å forsvare.

» Terbovens ord betyr i klårt språk: Kom ikkje her og snakk om folkerett! »